

ՎԵՐԱՊԱՏՐԱՍՏՎՈՂ ՈՒՍՈՒՑՉԻ ՀԵՏԱԶՈՏԱԿԱՆ ԱՇԽԱՏԱՆՔ

Հետազոտության թեման՝

Սովորողների մեջ ինքնուրույնության , նախաձեռնության և ստեղծագործական ունակությունների զարգացումը առարկայի դասավանդման ընթացքում:

Հետազոտող ուսուցիչ՝ Մերի Գասպարյան, Քարակերտի թիվ 2 միջնակարգ դպրոց, ՊՈԱԿ

Մենթոր ուսուցիչ՝ Անտոնյան Արմինե

Բովանդակություն

1. Նախաբան ----- էջ 3
2. Հե տազ ո տակ ան հ ամ ատե ք u տ----- էջ 4
3. Գ ո թ ծ ն ակ ան հ ամ ատե ք u տ----- էջ 5
4. Հ ե տազ ո տո լ թ յ ան ը ն թ ա գ ք ----- էջ 9
5. Տ վ յ ալ ն ե թ ի մ շ ակ ո լ մ ն վ ե թ լ ո լ ծ ո լ թ յ ո լ ն ----- էջ 11
6. Ե գ թ ա կ ա գ ո լ թ յ ո լ ն ----- էջ 12
7. Գ թ ա կ ան ո լ թ յ ան ց ան կ ----- էջ 13

Նախաբան

<<Ստեղծագործականության, նախաձեռնողականության, ինքնուրույնության հնարավորություններ ունի յուրաքանչյուր մարդ, միայն պետք է, որ նրանք անհրաժեշտ պայմաններ ստեղծեն դրա իրականացման համար: Ստեղծագործական անհատականության զարգացման գլխավոր միջոցը համարվում է ինքնակատարելագործումը>>: Գ. Ս. Ալտշուլեր:

Տեղեկատվական և հաղորդակցական տեխնոլոգիաների առկայության պայմաններում մեծ խնդիր է կրտսեր դպրոցական երեխաների մոտ զարգացնել ստեղծագործականությունը, որպեսզի նա կարողանա ստեղծագործ մտածել, ոչ ստանդարտ որոշումներ կայացնել: Այսօր պահանջված են ուրույն մտածողություն ունեցող, ստեղծագործ, վառ երևակայությամբ օժտված անձինք, ովքեր դժվարին իրավիճակում փորձում են գտնել հնարավորություններ, ունեն ինքնազարգացման և առաջընթացի, նախաձեռնելու մեծ ձգտում: Ստեղծագործական կարողությունները բնորոշ են ցանկացած երեխայի: Դպրոցահասակ երեխաները պետք է ոչ միայն տիրապետեն դպրոցական ծրագրային նյութին, այլև կարողանան այն ստեղծագործաբար կիրառել, լուծում գտնել ցանկացած խնդրի: Իսկ դա հնարավոր է միայն մանկավարժական գործունեության արդյունքում:

Մանկավարժները պետք է կարողանան կիրառել սովորողների համար օգտակար և արդյունավետ մեթոդներ:

Հետազոտության նպատակն է դիտարկել մայրենիի ժամերին կրտսեր դպրոցականների ինքնուրույնության, ստեղծագործական ունակությունները զարգացնելու

հնարավորությունները, երեխաների մոտ ձևավորել քննադատական մտածողություն, զարգացնել բառապաշարը, կապակցված խոսք կառուցելու ունակությունները, զարգացնել

երևակայությունը, պատմելու, վերապատմելու կարողությունները, արտահայտիչ խոսքի ձևավորումը: Նպատակին հասնելու համար դրվել և լուծվել են հետևյալ խնդիրները.

- Երեխաների մոտ զարգացվել է ստեղծագործականությունը. Փորձակել և խթանել է երեխաների երևակայական ներուժը, որպես ունակությունների զարգացման գլխավոր գործոն
- Արթնացնել երեխայի ստեղծագործելու ցանկությունը

Այս ամենից ակնկալում եմ, որ աշակերտները ձեռք են բերելու նախաձեռնողականություն, ազատ հաղորդակցվելու, իմացածը ստեղծագործաբար կիրառելու ունակություն:

Հետազոտական համատեքստ

Ստեղծագործության զարգացման, ինչպես նաև աշխատանքում սովորողների ու աշխատողների ստեղծարար մոտեցման ինքնուրունության, նախաձեռնողականության դրսևորման կարևորությունը բազմիցս նշվել և կարևորվել է Տ.Բյուզենի, Պ.Տորրենսի, Ռ. Շտենբերգի աշխատություններում, որոնք առավելապես անդրադարձել են ստեղծագործականության հոգեճանաչման և զարգացման հիմնախնդիրներին՝ վերլուծելով և առաջարկելով այնպիսի մեթոդներ, որոնք թույլ կտան ոչ միայն հետազոտել անձի ստեղծագործականությունը, ինքնուրույնությամբ, այլև ուղղորդել վերջինիս զարգացմանը և նպաստել նրա դրսևորմանը: Ստեղծագործականության էությունը դիտարկվում է Լ.Գիլֆորդի, Ֆ.Վիլյամսի, Ա.Գրեցովի և այլոց հայեցակարգերում: Ա.Գրեցովի գրքում առանձնացված են ստեղծագործ անձին բնորոշ առանձնահատկությունները: Դրանք են՝ ինքն իրեն որպես ստեղծագործ անձ ընկալելը, յուրօրինակությունը, անկախությունը, ռիսկի հակվածությունը, եռանդը, անհասկանալի և բարդ երևույթների նկատմամբ հետաքրքրությունը, նորի հանդեպ ընկալունակությունը, միայնության պահանջը, ինստրուկցիան¹:

Ամերիկյան հետազոտող-մանկավարժ Պոլ Տորրենսը իր <<Ստեղծարար գնահատման մեթոդիկա>> աշխատության մեջ նշել է, որ ստեղծարարությունը ոչ թե հատուկ, այլ ընդհանուր կարողություն է, որը հիմնվում է ընդհանուր ինտելեկտի, անձնային որակների և արդյունավետ մտածողության կարողության վրա²:

Ստեղծագործականությունը՝ որպես խոսքային հատկություն, դրսևորվում է խնդիրը յուրօրինակ տեսնելու մեջ: Այսպիսով, կարող ենք նշել, որ ստեղծագործականությունը ուսումնական գործընթաց է, որի նպատակը ստեղծագործ մարդ ձևավորելն է, ով հավատում է իր ուժերին, նախաձեռնող է, ինքնուրույն, վստահում է շրջապատին, ողջ աշխարհին:

1 Грецов А., Г., Тренинг креативности для старшеклассников и студентов, СПб., Питер, 2007. ст 11

2 Torrance E., P, The Nature of Creativity, Cambridge: Comb., Press. 1988, p.43-75

Գործնական համատեքստ

Քանի որ իմ հետազոտական աշխատանքը «Սովորողների մեջ ինքնուրույնության, նախաձեռնության և ստեղծագործական ունակությունների զարգացումը առարկայի դասավանդման ընթացքում» թեման է, ուստի որպես հետազոտությունը ներկայացնելու միջոց ընտրել եմ հեքիաթը: Որը զարգացնում է կրտսեր դպրոցականների ինքնուրույնությունը, նախաձեռնողականությունը և ստեղծագործական կարողությունները:

Հետազոտական աշխատանքի համար ընտրել եմ պ նախի թեմա, որը իրականացրել եմ 4-րդ դասարանում: Հաշվի առնելով, որ սովյալ դասարանի աշակերտների մի մասի մոտ թույլ էին խոսքի կառուցման հմտությունները, պատմելու, վերապատմելու, իմացածը ստեղծագործաբար կիրառելու ունակությունները, որոշել էի ուսուցման ոչ ավանդական հնարների օգնությամբ զարգացնել այդ երեխաների ստեղծագործական ունակությունները:

Նպատակ էի դրել այդ աշակերտների մոտ արթնացնել ստեղծագործելու ցանկությունը, կապակցված խոսք կազմելու հմտությունը:

Այդ դասարանում մայրենի առարկայի ուսուցանավող նյութի «Երկու եղբայր» հեքիաթի ուսուցումը իրականացրել եմ դասի ոչ ավանդական ձևերով, որպեսզի զարգացնեմ աշակերտների մոտ ստեղծագործականությունը, նախաձեռնողականությունը և ինքնուրույնությունը:

Հեքիաթները մեծ հետաքրքրություն են առաջացնում ոչ միայն նախադպրոցական տարիքի երեխաների մոտ, այլև կրտսեր դպրոցականների՝ անկախ նրանց մտավոր ներուժից ու կարողություններից:

Ստեղծագործականության, ինքնուրույնության զարգացմանը մեծապես նպաստում են հեքիաթները՝ հեքիաթ հորինելը, նկարելը, պատմելը և այլն: Դասերն ավելի հետաքրքիր դարձնելու համար կիրառել եմ բազմատեսակ մեթոդներ, հնարներ, կազմակերպել եմ ուսումնադաստիարակչական քննարկումներ և այլ աշխատանքներ:

Նախ սկզբնական դասի ընթացքում դիտարկել եմ աշակերտների հնարավորությունների, կարողությունների, ստեղծագործականության մակարդակը: Առաջադրել եմ թիրախային խմբի աշակերտներին և հաջորդ դասերի ժամանակ համապատասխան գրավոր առաջադրանքների և բանավոր հարցման օգնությամբ հասել նրանց մոտ ստեղծագործականության մակարդակի աճին, առաջընթացին:

Դասերի ընթացքում մեծ ուշադրություն եմ դարձրել նաև աշակերտների երևակայության զարգացմանը:

Ստեղծագործականության ցածր մակարդակ ունեցող աշակերտները յուրաքանչյուր դասից հետո ավելի շատ ակտիվություն էին ցուցաբերում, այդ իսկ պատճառով նրանք ավելի շատ անհանգստացան, քան ստեղծագործականության միջին մակարդակ ունեցող աշակերտները: Դասերի ժամանակ կազմակերպվել է նաև սահիկաշարի դիտում, որը հնարավորություն է տալիս աշակերտներին հարստացնելու այն գիտելիքների պաշարը, որ ձեռք են բերում ոչ միայն մայրենի լեզվից, այլև մյուս առարկաներից: Սահիկաշարի դիտումը նպաստում է աշակերտների երևակայության և ուշադրության կենտրոնացմանը: Ես կարևորել եմ տեսադասը, քանի որ այն աշակերտներին օգնում է գտնել լսածի ու տեսածի միջև կապը: Ինչպես նաև զարգացնում է աշակերտների կարողալու հմտությունները:

Սովորողների գործնական կարողությունները և հմտությունները ձևավորվում են գործնական աշխատանքների շնորհիվ, որոնք սովորողին մղում են ստեղծագործական դաշտ:

Նրանք իրենց նախաձեռնություններով, ինքնուրույն և ստեղծագործաբար են ներկայացրել նյութը, քննարկել են, նոր վերնագիր հորինել, պատմել հեքիաթը առանց բառի, շարադրանքը ավատել, ինչպես նաև համեմատություններ արել:

Հատկապես լավ են աշխատել ցածր ակտիվություն ցուցաբերող աշակերտները, ամեն ինչ արել են, որ գովասանքի խոսքեր լսեն, անհասկանալի հարցերի դեպքում շտապել են ճշտումներ անել:

Սկզբի դասերին բոլորի մոտ էլ եղան նաև դժվարություններ, բայց դրանք հաղթահարվեցին իրենց համառության, ակտիվության, ինչպես նաև համագործակցության շնորհիվ:

Աշակերտները նաև խմբային աշխատանքներ են կատարել: Հաճույքով են աշխատել միմյանց հետ՝ միմյանց օգնելով, լրացումներ անելով:

Դասերին կիրառված մեթոդների շնորհիվ զարգացվել է աշակերտի ստեղծագործական կարողությունը, տեքստի վերարտադրման ունակությունը, տեքստի հորինումը, հարստացվել է նրանց բառապաշարը:

Այս ամենն օգնել է աշակերտներին ընկալել տեքստի հիմնական գաղափարը, ձևավորել անհրաժեշտ բարոյական համոզմունքներ, ընդլայնվել է աշակերտների

հետաքրքրությունների շրջանակը, մարզվել է ընթերցողական հայացքի ճկունությունը, սովորել են հասկանալ տարբեր հերոսների դիրքորոշումն ու մեկնաբանել վարքագիծը: Ինչպես նաև կատարված բառային և տեքստային աշխատանքների շնորհիվ հարստացել է աշակերտի բառապաշարը, զարգացել է ճիշտ ու զրազետ խոսք կազմելու ունակությունը: Դասի ոչ

ավանդական ձևերի կիրառումը օգնեց աշակերտներին հեքիաթի գաղափարի ընկալման, հերոսների արարքների դրդապատճառների մեկնաբանություններ, համեմատություններ կատարելու հարցում:

Դասի ընթացքում կատարված աշխատանքներից հետո աշակերտները կատարել են քննարկումներ, վերլուծություններ: Յուրաքանչյուր դասին գնահատվել են և՛ բանավոր հարցման, և՛ գրավոր աշխատանքների համար: Դասերի արդյունավետ անցկացման համար շատ կարևոր է հետաքրքրություն ներկայացնող ստեղծագործական մեթոդի ընտրությունը: Այն պետք է լինի նորույթ, հաճելի և գրավիչ, խթանի նրանց հետաքրքրությունը:

Ստեղծագործական աշխատանքները մեծ ակտիվություն են առաջացնում հատկապես այն աշակերտների մոտ, ովքեր ակտիվություն չեն ցուցաբերում սովորական դասապրոցեսին: Ես հատկապես կարևորել եմ աշակերտներին սովորեցնել մտածել և նրանց մեջ սերմանել գործնական հմտություններ, որոնք նրանք կկարողանան կիրառել առօրյայում:

Հեքիաթի միջոցով ես փորձել եմ նաև աշակերտներին ուղղորդել դեպի մարդկային փոխհարաբերությունների, բարոյագեղագիտական արժեքների աշխարհ, որտեղ նա կդաստիարակվի իբրև ազատ և անկախ մտածողության տեր անհատ՝ ձևավորված գեղագիտական ճաշակով:

Հեքիաթի միջոցով ես փորձել եմ զարգացնել նաև կրտսեր դպրոցականների բանավոր և գրավոր խոսքը, խոսքային և հաղորդակցական մշակույթը: Քանի որ լեզվի ուսուցումը բարդ գործընթաց է, այդ իսկ պատճառով ես կիրառել եմ նոր մեթոդները, որոնք նոր շունչ են տալիս ուսումնական պրոցեսին՝ այն դարձնելով ավելի արդյունավետ:

Նաև աշակերտների ուշադրությանն եմ հրավիրել խոսքի պատկերավորման միջոցներին, որոնք տեքստն ավելի գեղեցիկ են դարձնում:

Ելնելով կրթական համակարգում մայրենի առարկայի առանձնահատուկ դերից ու նշանակությունից, մայրենիի դասաժամերի ընթերցանությունն ու նյութի վերարտադրումը ենթադրում է կրթադաստիարակչական բնույթի մի շարք պահանջներ: Հեքիաթի միջոցով փորձել եմ նաև դաստիարակել երեխաների մեջ մարդկային բարձր արժեքներ:

Իմ ուսուցման գործընթացն այնպես եմ կառուցել, որ աշակերտը ինքնակատարելագործվի, նախաձեռնող լինի, ակտիվություն ցուցաբերի դասերին, պատասխանատու լինի, իր առջև դրված խնդիրը հասկանալու և լուծելու կարողություն ունենա:

Ուստի, թեմայի ուսումնասիրման համար իմ առջև դրել եմ հետևյալ նպատակները.

- Դիտարկել մայրենիի ժամերին կրտսեր դարոցական երեխաների ստեղծագործական ունակությունները զարգացնելու հնարավորությունները
- Ձարգացնել խոսքի և հաղորդակցական կարողություններ
- Ձարգացնել հեքիաթի հիմնական գաղափարը ըմբռնելու կարողություններ
- Հարստացնել բառապաշարը
- Ձարգացնել երևակայությունը

Այս ամենից ես ականկալում եմ հետևյալ վերջնարդյունքները.

Աշակերտը կկարողանա.

- Կառուցել գեղեցիկ և գրագետ կապակցված խոսք
- Առանձնացնել հեքիաթի գլխավոր միտքը, ցույց տալ իրականի և երևակայականի սահմանները
- Շարունակել տեքստը , հորինել փոքրիկ պատմություն
- Համեմատել հեքիաթը իր անցած այլ հեքիաթների հետ, նշել նմանություններն ու տարբերությունները
- Բնութագրել հեքիաթի հերոսներին

Հետազոտության ընթացք

Հետազոտական աշխատանքի համար ընտրել եմ այ նախի թեմա,որը իրականացրել եմ 4-րդ դասարանում՝ կորեական <<Երկու եղբայր>>հեքիաթի թեմայի շրջանակներում: Ընտրել եմ այդ դասարանը, քանի որ չորս աշակերտ թույլ են կապակցված խոսք կազմելու, գրագետ և ճիշտ խոսք կառուցելու, նյութը վերապատմելու, իմացածը ստեղծագործաբար կիրառելու կարողություններից: Աշխատելով աշակերտների հետ՝ ես բացահայտել եմ նրանց թույլ և ուժեղ կողմերը, թիրախային խմբի աշակերտներին, սահմանել եմ նպատակներ և այդ նպատակների իրականացման համար կիրառել եմ տարբեր մեթոդներ ու դասի ոչ ավանդական հնարներ :

Սահմանել եմ հետևյալ նպատակները՝

- Վերհիշել հեքիաթագիրներին և հեքիաթները
- Ընթնել հեքիաթի հիմնական գաղափարը
- Ձևավորել բարության, աշխատասիրության, բարի գործ կատարելու պատրաստակամություն
- Ձարգացնել աշակերտների երևակայությունը
- Ձարգացնել աշակերտների գեղագիտական ճաշակը
- Ձևավորել հեքիաթի նկարագարման հմտություններ
- Ձարգացնել պատմողական խոսքը
- Հարստացնել բառապաշարը
- Ձարգացնել ստեղծագործական մտածողությունը և երևակայությունը

Կիրառել եմ հետաքրքիր մեթոդներ, աշակերտները ոգևորությամբ են աշխատել:

Քանի որ հեքիաթը նախատեսված էր ուսումնասիրել երեք դասաժամով կիրառել եմ մի շարք մեթոդներ:

Կիրառել եմ ԳՈՒՍ մեթոդը, որն իմ կարծիքով շատ արդյունավետ է աշակերտների բանավոր խոսքը զարգացնելու, դասը կենդանի և աշխույժ դարձնելու համար:

Այս մեթոդի միջոցով ես պատկերացում եմ կազմել աշակերտների՝ տվյալ թեմայի վերաբերյալ ունեցած նախնական գիտելիքների մասին: Աշակերտները նաև կարողանում են կարդացվելիք

նյութի մասին ենթադրություններ անել :Այս մեթոդը օգնեց նաև այնքանով, որ աշակերտի
ինքնահարցման, ինքնավերլուծության հմտություններն էլ ավելի զարգացան:

Շատ հետաքրքիր էր հատկապես սահիկաշարի դիտումը և <<Մտքերի փոթորիկ>> մեթոդի
կիրառումը: Մեծ ոգևորությամբ դիտեցին սահիկաշարը և կատարեցին խմբային աշխատանքը:
Սահիկաշարի դիտումը նպաստեց աշակերտների երևակայության և ուշադրության
կենտրոնացմանը: Կարևորել էմ տեսադասը,դերային խաղը, քանի որ այն աշակերտներին օգնել
է գտնել լսածի ու տեսածի միջև կապը:Ինչպես նաև զարգացնում է աշակերտների պատկերային
ու ստեղծագործ մտածողությունը,կարդալու հմտությունները:

Շարունակելով ուսուցման ոչ ավանդական հնարների կիրառումը փորձել էմ հետևողականորեն
զարգացնել աշակերտի ստեղծագործական ինքնուրույնության կարողությունները, նյութը
ստեղծագործաբար պատմելու, վերապատմելու, շարադրանքը ավարտելու հմտությունները:

Կիրառել էմ քառաբաժան մեթոդը: Այս մեթոդի օգնությամբ որոշել էմ աշակերտների
գիտելիքների յուրացման աստիճանը:

Այսպիսով, բոլոր դասերի արդյունքում կիրառելով ոչ ավանդական հնարները , ստուգելով
աշակերտների նախնական գիտելիքները, ստեղծագործականության, ինուրույնության
մակարդակը և վերլուծելով վերջնարդյունքները, պարզել էմ, որ աշակերտների մոտ
ստեղծագործականության, նախաձեռնողականության զարգացման աճ է գրանցվել:

Կարող էմ ասել, որ հասել էմ իմ առջև դրված նպատակի իրագործմանը և ստացել բավարար
վերջնարդյունք:

Տվյալների մշակում և հավաքագրում

Յուրաքանչյուր հետազոտական աշխատանք ունի վերլուծության

առանձնահատկություններ: Աշխատելով 4-րդ դասարանի թիրախային խմբի 4 աշակերտների հետ, բացահայտելով նրանց թույլ և ուժեղ կողմերը՝ երեք դասի համար սահմանել եմ նպատակներ և այդ նպատակներին հասնելու համար կիրառել եմ դասի ոչ ավանդական հնարներ: Պարզել եմ, որ կային ցածր և միջին ակտիվությամբ, ստեղծագործականության ունակություններով օժտված աշակերտներ: Այդ իսկ պատճառով փորձել եմ դասերին կիրառել ոչ ավանդական հնարները, նրանց մոտ ստեղծագործական կարողությունները, երևակայությունը, կապակցված խոսք կազմելու ունակությունները զարգացնելու նպատակով: Աշակերտները հորինել են հեքիաթ, դիտել են հեքիաթի սահիկաշարը, կատարել են նկարագարում, դերային խաղ և այլ առաջադրանքներ: Հետաքրքիր էր, որ ցածր ակտիվություն ցուցաբերող, ստեղծագործականության ցածր մակարդակ ունեցող աշակերտներն ամեն ինչ անում էին, որպեսզի մեծ հաջողություններ ունենան: Իմ հետազոտության ընթացքը դիտարկելով, յուրաքանչյուր դասիս կատարված անդրադարձներով, թիրախային խմբի աշակերտների ուսումնական վարքագիծը, թեմայի յուրացումը ստուգող աշխատանքների արդյունքները գնահատելով ու վերլուծելով, կարող եմ ասել, որ հասել եմ իմ առջև դրված նպատակների իրագործմանը և վերջնարդյունքների կատարմանը:

Որպես սովորողների երևակայական ներուժ՝ ստեղծագործական ունակությունների բացահայտումը մայրենիի դասընթացի միջոցով փորձարարական է եղել և հետաքրքիր: Կատարված աշխատանքի համատեքստում կիրառված ոչ ավանդական հնարներն ու մեթոդները ճիշտ էին ընտրված և ծառայել են իմ նպատակների իրագործմանը:

Սովորողների մոտ ստեղծագործական ունակությունների մակարդակը կարելի է գնահատել դրական:

Եզրակացություն

Ելնելով տեսական վերլուծությունից և փորձարարական արդյունքների ամփոփումից, կատարել են հետևյալ եզրակացությունները.

- Թեև դժվարին, բայց լուծելի խնդիր է դպրոցահասակ երեխաների մոտ ստեղծագործականության զարգացումը այն միտումով, որ նա ունենա ուրույն մտածողության, վառ երևակայության, ինքնազարգացման ու առաջընթացի մեծ ձգտում:
- Ժամանակակից մեթոդները տալիս են մեզ այդ հնարավորությունները:
- Մայրենիի դասերը նպաստում են երեխաների ստեղծագործականության, ինքնուրույնության զարգացմանը:
- Ստեղծագործական ներուժ ունեցող երեխաները տարբերվում են իրենց մտածելակերպով, ինչպես նաև իրենց տարիքի համար միջինից բարձր ինտելեկտով:
- Դեռ անելիքներ կան, մեթոդների մշակման հետ կապված՝ ըստ աշակերտների առաձնահատկությունների:

Գրականության ցանկ

1. Այվազյան Հ., Դասի կառուցվածքային տարրերի կիրառումը հանրակրթական առարկանների օրվա պլանների կազման գործընթացում, Երևան, 2014, 48 էջ
2. Գյուրջինյան Դ., Ալեքսանյան Թ., Գալստյան Ա., Մայրենի 5, Երևան ,2011
3. Գյուրջինյան Դ., Ալեքսանյան Թ., Գալստյան Ա., Մայրենի 5-6, ուսուցչի ձեռնարկ, Երևան ,2011
4. Խաչատրյան Ս., Ֆրիդրիխ Ալբերտ հիմնադրամ, Ուսուցման աղյուսակետ հնարներ Երևան ,2020, 76 էջ
5. Հայրապետյան Դ., Ռ, Ստեղծարարության զարգացման և անձնային առանձնահատկությունների դրսևորման օրինաչափությունները, Երևան ,2017, 21 էջ
6. Ղազարյան Գ.Հ., Գալստյան Ա., Մուրադյան Ե.Բ, Հեքիաթաթերապիայի տեսություն ու պրակտիկա /ուսումնական ձեռնարկ/, Երևան, 2015, 85 էջ
7. Նախաշավիղ գիտամեթոդական հանդես 5-6, Երևան, 2003
8. Պողոսյան Ս., Ստեղծարար կառավարում, մեթոդական ուղեցույց, Երևան, 2018 ,80 էջ
9. Грецов А., Г., Тренинг креативности для старшеклассников и студентов, СПб., Питер, 2007. 208 ст
10. Torrance E., P, The Nature of Creativity, Cambridge: Comb., Press. 1988, p.43-75

